

УДК 373.014(477)"1950/1999"

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-6(329)-1-164-170

Павлюк Олена Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри олімпійського та професійного спорту ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.

ep290477@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1779-0232>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

На сучасному етапі розвитку суспільства особливий вплив на державотворення України мають процеси, які відбуваються в освітній галузі. Помітні перетворення сьогодні здійснюються в усіх закладах освіти. Профілізація й диференціація навчання, інтенсивна комп'ютеризація, нові вимоги суспільства до випускників зумовлюють необхідність оновлення перш за все шкільної освіти.

Освіта є державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства. Державну політику у сфері освіти визначає Верховна Рада України, реалізують Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, інші центральні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Питання розвитку освіти досліджувало низка науковців, такі як Я. Бурлака, В. Курило, Ю. Руденко, О. Сухомлинська. Однак науковці торкалися проблеми нашого наукового пошуку лише в межах своїх напрацювань. Тому виникає необхідність в висвітленні та уточненні питання теоретичних засад розвитку шкільної освіти в Україні (друга половина ХХ століття).

Проведення коректного історико-педагогічного аналізу проблеми потребує в першу чергу визначення самого поняття «освіта» та «шкільна освіта». Це дасть змогу звернути увагу на всі аспекти навчання в закладах середньої освіти, дозволить сформулювати своєрідний методологічний інструментарій для пояснення, оцінки й інтерпретації історико-педагогічних фактів.

В словниках зафіксовано загальне поняття освіти як «сукупності знань, здобутих у процесі навчання» (Словник української мови, 1974, с. 755). Проте в більшості тлумачних словників з української мови освіта трактується як «сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, набутих у результаті навчання» (Тлумачний словник української мови, 2002, с. 599); «сукупність знань, одержаних у результаті систематичного

навчання» (Короткий тлумачний словник української мови, 1978, с. 174). Як бачимо, інтерпретація загального поняття «освіта» не однозначна.

Здійснений аналіз літератури дає підстави стверджувати, що трактування вищезазначеного поняття змінювалося з часом. Лише деякі дослідники в наукових публікаціях усвідомлюють необхідність визначення його як певної цілісності.

Щодо загальної середньої освіти, то вона є важливим компонентом загальної культури, яка визначає готовність людини до неперервної освіти та самоосвіти у вибраному напрямку. Аналіз літературних джерел показав, що проблема розвитку шкільної освіти в Україні в другій половині ХХ століття привертала увагу науковців, але в цілому історіографічний огляд засвідчує недостатню вивченість феномена. Науковці тією чи іншою мірою зосереджують увагу й висвітлюють окремі аспекти історії вітчизняної шкільної освіти лише в межах своїх досліджень. Зазначені дослідження можна умовно розділити за напрямками:

1. Визначення періодів розвитку шкільної освіти в Україні в другій половині ХХ століття.
2. Висвітлення проблем освіти відповідно до адміністративного поділу країни.
3. Вивчення генези завдань та змісту шкільної освіти, щодо оновлення й модернізації процесу навчання в школі.
4. Дослідження особливостей новаторського досвіду, спрямованості пошуків, педагогічних ідей і практики в педагогічній діяльності вчителів.

Лише з урахуванням надбань вітчизняної педагогіки, методики викладання можна успішно модернізувати процес вивчення предметів в загальноосвітній школі. Саме тому вивчення зазначеної проблеми є необхідним і важливим. Одним із джерел відродження та розбудови національної системи освіти є результати історико-педагогічного аналізу її становлення й розвитку. В історії освіти України, як і в історії України, збереглися ще прогалини, які потрібно заповнити матеріалами об'єктивних досліджень. Особливий інтерес становить вивчення історії освіти України, зокрема шкільної освіти другої половини ХХ століття.

Оскільки передумови розвитку шкільної освіти в досліджуваній період охоплюють досить тривалий період, то одним з важливих питань є періодизація цього процесу. На процес становлення й розвитку (генези) системи шкільної освіти України в другій половині ХХ століття впливали низка чинників:

1. Світові тенденції розвитку шкільної освіти.
2. Політико-територіальний чинник, суть якого полягає в тому, що з кінця 40-х – поч. 50-х рр. ХХ століття Україна стає соборною державою (включає всі території компактного проживання українців). З 50-х рр. ХХ століття ми можемо нарешті говорити про єдину систему шкільної освіти України.

3. Особливості соціально-економічного розвитку регіонів у той чи той період часу та ін. (Курило, 2000, с. 35).

Хронологічні межі розвитку системи шкільної освіти та етапи розвитку педагогічної думки в Україні у ХХ столітті не завжди збігалися. Були моменти, коли педагогічна думка випереджала практику, у той же час інколи педагогічна реальність сприяла появі нових педагогічних ідей. Але загалом педагогічна думка й практика, як і наука, розвиваються в єдиному ритмі, взаємно збагачуючи одна одну.

Школу вважали органічною частиною системи державних установ, що розвивалися в руслі всіх соціальних процесів, підпорядкованих впливу загальних законів соціального розвитку. Саме це було підставою для обґрунтування хронологічних меж нарисів. Такий підхід мав певний сенс, оскільки не можна заперечувати визначного впливу цих подій на освіту та розвиток педагогічної науки. Проте завжди існували й чинники, що впливали на розвиток демократичної педагогічної думки в країні. До них належать й об'єктивні, і суб'єктивні чинники.

У дослідженнях з історії педагогіки останнього часу вищеназвані об'єктивні та суб'єктивні чинники розглядаються як орієнтири для розподілу історико-педагогічної реальності на періоди. Так, Я. Бурлака та Ю. Руденко, підкреслюючи необхідність обґрунтування наукової періодизації української школи, виділяють такі етапи: 1-й – етап національного відродження (1900 – 1917 рр.); 2-й – становлення української державності (1917 – 1920 рр.); 3-й – відродження української школи та педагогічної науки (1920 – початок 30-х рр.); 4-й – уніфікація шкільного життя (1930 – 1940 рр.); 5-й – педагогічні дослідження та розвиток школи (1950 – 1980 рр.); 6-й – розвиток української школи в період незалежності (Бурлака & Руденко, 1992, с. 7–12).

Значний вплив на визначення нових підходів до періодизації мають дослідження О. Сухомлинської. Розвиток педагогіки в Україні вона поділяє на такі періоди та етапи: I-й період: IX – XVI ст. Педагогічна думка княжої доби. II-й період: 1569 – сер. XVII ст. Педагогіка в контексті слов'янського Відродження. III-й період: друга половина XVII – XVIII ст. (українського бароко). Педагогічна думка й школа козацької доби. IV-й період: 1905 – 1920 рр. Педагогічна думка й школа в період визвольних змагань українського народу. VI-й період: 1920 – 1991 рр. Українська педагогічна думка й школа за радянських часів. Етапи:

I – 1920 – 1933 рр.: етап експериментування й новаторства;

II – 1933 – 1958 рр.: українська педагогіка як складова «радянської» культури;

III – 1958 – 1985 рр.: українська педагогічна думка в змаганнях за демократичний розвиток;

IV – 1985 – 1991 рр.: становлення сучасного етапу розвитку української педагогічної думки в межах радянського дискурсу;

V – 1991 р.: розвиток педагогіки й школи в Українській державі (Сухомлинська, 2003, с. 65 – 66).

Пояснювальна модель динаміки педагогічної думки, за словами О. Сухомлинської, базується на «...засадах, які впливають з самої її природи, яку ми розглядаємо як широке поняття духовної сфери, куди входять багато складових, серед яких філософія, релігія, ідеологія, мораль та етика і, безумовно, освіта, а також цілий ряд феноменів, що прямо не стосується школи, науки» (Сухомлинська, 2003, с. 48).

Щодо школи, то її напрямок розвитку не завжди збігається з напрямком розвитку педагогічної думки. Вони мають багато спільного, але інколи різняться між собою. Освітній простір знаходиться здебільшого в соціальній сфері, відображає соціальні, політико-правові, економічні процеси, а разом з педагогічними явищами є фундаментом для періодизації розвитку школи.

Таким чином, наукове дослідження дозволило здійснити уточнення поняття «освіта» та «шкільна освіта». Освіта є сукупністю систематизованих знань, умінь, навичок, набутих у результаті навчання. Загальна середня освіта виступає важливим компонентом загальної культури, яка визначає готовність людини до неперервної освіти та самоосвіти у вибраному напрямку. Наукові напрацювання з розвитку шкільної освіти в Україні в другій половині ХХ століття умовно розділяються за напрямками: визначення періодів розвитку шкільної освіти в Україні в другій половині ХХ століття; висвітлення проблем освіти відповідно до адміністративного поділу країни; вивчення генези завдань та змісту шкільної освіти, щодо оновлення й модернізації процесу навчання в школі; дослідження особливостей новаторського досвіду, спрямованості пошуків, педагогічних ідей і практики в педагогічній діяльності вчителів. В ході дослідження процесу становлення й розвитку системи шкільної освіти України в другій половині ХХ століття виявлено впливові чинники: світові тенденції розвитку шкільної освіти; політико-територіальний чинник; особливості соціально-економічного розвитку регіонів у встановлений період часу та ін.

В подальших наукових дослідженнях передбачається здійснити більш детальне висвітлення питання розвитку шкільної освіти в Україні (друга половина ХХ століття).

Список використаної літератури

1. Бурлака Я. І., Руденко Ю. Д. З історії вітчизняної педагогіки: завдання, пошуки, проблеми. *Рідна школа*. 1992. № 1. С. 8. **2. Закон** про зміцнення зв'язку школи з життям. *Радянська школа*. 1959. № 5. С. 3–5. **3. Закон** України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38 – 39. С. 380. **4. Короткий** тлумачний словник української мови / уклад.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, В. Л. Карпова та ін.; відп. ред. Л. Л. Гумецька. Київ: Рад. шк., 1978. С. 174. **5. Курило В. С.** Освіта та педагогічна думка східноукраїнського регіону у ХХ столітті. Луганськ: ЛДПУ, 2000. 460 с. **6. Словник** української мови: в 11 т. Київ: Наук.

думка, 1974. Т. 5. С. 755. 7. **Сухомлинська О. В.** Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: А.П.Н., 2003. С. 47–66. 8. **Тлумачний** словник української мови: понад 12500 статей (близько 40000 слів) / за ред. д-ра філол. наук, проф. В. С. Калашника. Харків: Прапор, 2002. С. 599.

References

1. **Burlaka, Ya. I.** & Rudenko, Yu. D. (1992). Z istorii vitchyznianoї pedahohiky: zavdannia, poshuku, problemy [From the history of national pedagogy: tasks, searches, problems]. *Ridna shkola – Home school*, 1, 8 [in Ukrainian]. 2. **Zakon** pro zmitsnennia zv'iazku shkoly z zhyttiam [Law on Strengthening the Relationship of School with Life]. (1959). *Radianska shkola – Soviet school*, 5, 3–5 [in Ukrainian]. 3. **Zakon** Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Information of the Verkhovna Rada*, 38-39, 380 [in Ukrainian]. 4. **Korotkyi** tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Short explanatory dictionary of the Ukrainian language]. (1978). D. H. Hrynchyshyn, L. L. Humetska, V. L. Karpova et al. (Eds.). Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian]. 5. **Kurylo, V. S.** (2000). Osvita ta pedahohichna dumka skhidnoukrainskoho rehionu u XX stolitti [Education and pedagogical thought of the East Ukrainian region in the twentieth century]. Luhansk: LDPU [in Ukrainian]. 6. **Slovnyk** ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. (1974). Vols. 1-11. (Vols. 5), (pp. 755). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian]. 7. **Sukhomlynska, O. V.** (2003). Istoryko-pedahohichni protsesy: novi pidkhody do zahalnykh problem [Historical and pedagogical process: new approaches to general problems]. Kyiv: A. P. N. [in Ukrainian]. 8. **Tlumachnyi** slovnyk ukrainskoi movy: ponad 12500 statei (blyzko 40000 sliv) [Interpretative Dictionary of the Ukrainian Language: more than 12500 articles (about 40,000 words)]. (2002). V. S. Kalashnyk (Ed.). Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].

Павлюк О. М. Теоретичні засади розвитку шкільної освіти в Україні (друга половина ХХ століття)

У статті здійснено уточнення поняття «освіта» та «шкільна освіта». Виявлено, що освіта є сукупністю систематизованих знань, умінь, навичок, набутих у результаті навчання. Загальна середня освіта виступає важливим компонентом загальної культури, яка визначає готовність людини до неперервної освіти та самоосвіти у вибраному напрямку. Встановлено, що освітній простір знаходиться здебільшого в соціальній сфері, відображає соціальні, політико-правові, економічні процеси, а разом з педагогічними явищами є фундаментом для періодизації розвитку школи. Доведено, що наукові напрацювання з розвитку шкільної освіти в Україні в другій половині ХХ століття умовно розділяються за напрямками: визначення періодів розвитку шкільної освіти в Україні в другій половині ХХ століття; висвітлення проблем освіти відповідно до адміністративного поділу країни; вивчення генези

завдань та змісту шкільної освіти, щодо оновлення й модернізації процесу навчання в школі; дослідження особливостей новаторського досвіду, спрямованості пошуків, педагогічних ідей і практики в педагогічній діяльності вчителів.

Ключові слова: освіта, заклади освіти, шкільна освіта, педагогіка.

Павлюк Е. М. Теоретические основы развития школьного образования в Украине (вторая половина XX века)

В статье осуществлено уточнение понятия «образование» и «школьное образование». Обнаружено, что образование является совокупностью систематизированных знаний, умений, навыков, приобретенных в результате обучения. Общее среднее образование выступает важным компонентом общей культуры, которая определяет готовность человека к непрерывному образованию и самообразованию в выбранном направлении. Установлено, что образовательное пространство находится в основном в социальной сфере, отражает социальные, политико-правовые, экономические процессы, а вместе с педагогическими явлениями является фундаментом для периодизации развития школы. Доказано, что научные наработки по развитию школьного образования в Украине во второй половине XX века условно разделяются по направлениям: определение периодов развития школьного образования в Украине во второй половине XX века; освещение проблем образования в соответствии с административным делением страны; изучение генезиса задач и содержания школьного образования, по обновлению и модернизации процесса обучения в школе; исследования особенностей новаторского опыта, направленности поисков, педагогических идей и практики в педагогической деятельности учителей.

Ключевые слова: образование, учебные заведения, школьное образование, педагогика.

Pavliuk E. Theoretical Foundations of the Development of School Education in Ukraine (Second Half of the Twentieth Century)

The article clarifies the concepts of "education" and "school education". It is revealed that education is a collection of systematic knowledge, skills, and skills acquired as a result of learning. Secondary education is an important component of the general culture, which determines a person's readiness for continuing education and self-education in the chosen direction. It is established that the educational space is mostly in the social sphere, reflects the social, political, legal, economic processes, and together with the pedagogical phenomena are the foundation for the periodization of school development. It is proved that the scientific developments in the development of school education in Ukraine in the second half of the twentieth century are conditionally divided into the following areas: definition of periods of development of school education in Ukraine in the second half of the twentieth

century; coverage of educational problems in accordance with the administrative division of the country; study of the genesis of tasks and content of school education, with regard to updating and modernizing the process of learning in school; research of peculiarities of innovative experience, orientation of search, pedagogical ideas and practice in pedagogical activity of teachers. In the course of the study of the process of formation and development of the school education system of Ukraine in the second half of the twentieth century, influential factors were revealed: world trends in the development of school education; political and territorial factor; peculiarities of socio-economic development of regions in the established period of time, etc.

Key words: education, educational establishments, school education, pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2019 р.

Прийнято до друку 25.10.2019 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Ваховський Л. Ц.